

A SKOLASZTIKA TUDOMÁNYÁNAK NÉHÁNY JELLEGZETESSÉGE

Dr. Kemenes Pál

orvos, orvostörténész, társadalomorvostan szakorvos

A skolasztika, - definícióm szerint - a valóság ismeretének az egységes tudomány által kialakított architektonikus rendezettsége, azaz, egy olyan egyetemességre törő szellemi áramlat, amely a tudomány eszközeivel kívánta a világképet egységes elvek alá rendezni.

*

A valóság ismerete Aquinói Szent Tamás szerint az érzékeléssel kezdődik. *“Omnis cognitio incipitur a sensibus”* Minden megismerés az érzéki tapasztalásból indul ki, azonban *“... az érzékelés az egyes valókkal foglalkozik és részleges területen mozog, az elme főként abban különbözik tőle, hogy az egyetemes igazságokat ragadja meg.”*¹ Az elme számára az ismeretek csak az érzékelésből származhatnak, ha az apriori ismeretek kizáratnak a megismerés köréből. Az érzéki megismerés számára elsőként megismerhető ismerettárgy az érzéki valóság léte, mivel a létezőben a létet magát ismeri meg a létező. A megismerés szempontjából a lét és a létező egymást feltételezik és az érzéki megismerés nyit utat a lét megismeréséhez.

A létre a teremtés során részesedés útján tesznek szert a létezők, Isten, a Részesítő-lét-teljesség akaratából. A lét lehetőségi feltétele és ontológiai alapja a létezők megismerésének, a megismerés pedig szükséges és elengedhetetlen feltétele a gyakorlati filozófiának, az etikának. Releváns etikai döntéseket csak ismeretek birtokában lehet hozni, tehát az etika az episztemológiára, ez utóbbi pedig az ontológiára támaszkodik.

A vázolt keresztény gondolkörben az ontológia elsődlegessége úgy a hit, mint a tudomány, mint pedig a hétköznapi élet oldaláról megalapozott. A valóság a létben és azon keresztül a Részesítő-lét-teljességben gyökerezik, azaz Isten kezeskedik a valóság “valóságosságáért”. A megismerés célja a valóság megismerése, végső soron Isten, illetve Isten akaratának megismerése.

A skolasztikus gondolkodás számára a tudomány nem más, mint a józan ésszel belátott és logikailag levezetett, tehát igazolt valóságismeret, aminek objektivitását Isten garantálja. A kereszténység által kialakított fogalmi keret, zárt egységbe rendezte a tudományokat és Isten megismerése, tehát a végső ismeretalappal való kapcsolat szempontjából hierarchizálta azokat. A skolasztika szellemi áramlatának - amely a pszisztis és a gnózis egysége létrehozásának igényéből született - ezen célja eléréséhez a teremtés, de legalább a teremtett világ ésszerűségét, emberi ésszel való felfoghatóságát kellett feltételeznie. A világ működésének megismerhetősége lehetőséget teremt a dolgok lényegének megismerésére.

A teremtésmítosz meghatározza a Teremtő és a teremtett viszonyát, behatárolja és irányítja a megismerést. A kozmológiai rend a tudományok egymás közötti viszonyát és az egyes tudományokon belül az ismeretek közötti kapcsolatokat rögzíti. A tudományok által tudományosnak minősített ismereteket logikai levezetések és/vagy oksági kapcsolatok fűzik egységbe szaktudományokká. A magyarázatok, a logikai levezetések és az oksági kapcsolatok a kozmogónia és a kozmológiai rend magyarázó elveinek analógiájára megalkotott absztrakt és formalizált nyelvi alakzatokból állnak. Az interpretációs kategóriák által létrehozott fogalmi keret meghatározza és lehatárolja a tudományt. A skolasztikus gondolkodók számára az empiria lehetőségei és határai,

valamint a megismerés heurisztikus elvei a teológiához, illetve a Bibliában foglaltakhoz voltak kötve.

A misztika, a közvetlen létmegtapasztalás és közvetlen Istenismeret, levezetést és interpretációt nem kívánó önálló ismeretforrás volt.

A keresztény hit, mint minden kultusz, meghatároz bizonyos alapvető értékeket és az ezeknek megfelelő cselekvéssorokat. A kultusz gyakorlása a kultúra. A kultuszhoz kapcsolódó rítus pedig a kultusz cselekvéssorok útján történő megújítása és megjelenítése. A kultúra a kultusz által meghatározott értékeket az életnek a kultusz által meghatározott tevékenységi területére terjeszti ki. A kultúra fenntartja és megerősíti a kultuszt és annak szerves részét képező rítust, egyúttal újabb és újabb a kultusz igazságát alátámasztó eszméket, elméleteket, ideológiákat és tevékenységeket hoz létre a kultusz meghatározta fogalmi kereten belül. A civilizáció a rítus gyakorlásához és a kultúra fenntartásához szükséges tevékenységeket foglalja magába. A civilizáció az egyén számára mind nagyobb fokú önkifejezésre és önmegvalósításra ad lehetőséget azáltal, hogy a kultusz gyakorlása során, a kultúra expanziójával tágul a kulturális mező.² A civilizáció egyre egyénibb tevékenységeket legalizál, és e tevékenységek közül azok amelyek szellemi értékhordozó jellegűknél fogva szorosan kapcsolhatók a kultuszhoz, beemelkedhetnek a kultúrába.

A Mediterráneum vallási-filozófiai áramlataiból kinövő keresztény hit és kultúra fennmaradását és expanzióját a kultusz, kultúra és civilizáció elkülönítésének köszönheti. Leegyszerűsítve a szent és a profán dualizmusának, annak, hogy a kultuszt érő támadásra nemcsak kulturális síkon, hanem a civilizáció síkján is képes válaszolni a kereszténység és fordítva, a civilizációt érő támadás esetén a kultusz, a civilizáció eszközeit szentesíti, miközben a kultusz és a rítus változatlan maradhat. Ez a rugalmasság és többszintű válaszadó képesség a kereszténység fennmaradásának és terjedésének alapja.

A keresztény kultúra éppoly önigazoló jellegű mint a tudományos elméletek, utóbbiak előrejelzéseik, a kultúra civilizációja illetve civilizációjának termékei révén "falszifikálható." A kultúrából kizárt eszmék, elméletek és értékek csoportjai a civilizáció tágabb keretei között teret nyerhetnek és visszahatva a kultúrára, kulturális jelentőségre tehetnek szert, ezúton részben vagy egészben falszifikálhatják a kultúrát.³

A keresztény tudomány a XIII. század elejére eljutott egy megszilárdult "dogmatikus" stádiumba, mikoris megindult a kultúra és a civilizáció egyre határozottabb elhatárolódása.⁴ Ezzel a folyamattal párhuzamosan sőt, ezt már megelőzően megkezdődött a kultúra egységesítésének folyamata, ugyanakkor egy másik distinctiótételre is sor került: a kereszténység az iszlám kultúrától átvette a kettős igazság elvét, ami a hit és a kultúra között vont határt és nem a kultúra és a civilizáció dualizmusát jelenti.

A kultúra egységének gondolata mindig is része volt a kereszténység eszmevilágának és a mediterrán kultúráknak, amint ez a consensus fogalmának értelmezésében is megnyilvánul.

*"A consensus az emberekben a pneumát, mint az isteni pneuma kiáradását előfeltételezi, és amely ebből következően az elhivatottak egybehangzó véleménye formájában magát az isteni igazságot juttatja kifejezésre. Ezen a bizonyosságon nyugszik a kora keresztény zsinati határozatok rangja, ahogy a tudományos módszereké is,..."*⁵

Az iszlám tudomány gondolkodásmódjának és módszereinek asszimilálása a keresztény kultúrába nagyobb jelentőségű volt, mint a konkrét ismeretek átvétele. Egy szemlélet és/vagy egy módszer egy másik fogalmi keretben számos új ismeretet szülhet és kitágíthatja a fogalmi keretet, általa szélesebb megismerési horizontot nyílhat. Az

empirikus ismeretek a fogalmi keret megváltozásával interpretálatlan adatokká, tudománytalan elemi információkká válnak vagy értelmetlen cselekvéssorozatokká degradálódnak.⁶ Egy új fogalmi keretben csak új interpretációk révén nyernek értelmet, amennyiben az asszimiláló kultúrában megvan az affinitás az empirikus ismeretek újraértelmezésére.

“Az arab tudás ... mindig a vele /igazság / kapcsolatos általános meggyőződést vizsgálja és kutatja, ami nem lehet téves, hiszen Isten szelleme és a gyülekezet szelleme azonosak. Ha a consensus megvalósult, fennáll az igazság. Az “idzsma” /az egyház elhivatottjainak consensusa / megteremtése volt minden kora keresztény, zsidó és perzsa zsinat értelme.”⁷

A consensusra való törekvés szerves része a keresztény kultúrának és nemcsak a kora kereszténység idején, hanem még ma is a consensus jelenti minden zsinat és minden tudomány rangját, értelmét és igazságát.

A skolasztika tudományos közösségei a consensus útján jutottak igaz ismeretekhez. Az egyetemek alapításával új tudományos közösségek jöttek létre, intézményes formát nyert a tudományos vita, majd az azt követő consensus.

A consensus útján létrejött igazság a közösség tagjaiban a pneuma, az isteni igazság jelenlétét feltételezi, - megfellebbezhetetlen. Ez a gyakorlat kölcsönözhetette a skolasztikának a túlzott tekintélytisztelet látszatát. A consensus gyakorlata a mai tudományos közösségeket, következésképpen a mai tudományt is meghatározó módon jellemzi, úgy a természettudományokban, mint a társadalomtudományokban és a teológia tudományában egyaránt.

Az iszlám tudománytól átvett kettős igazság elve a keresztény kultúrába oly módon tagozódott be, hogy bár léteznek a hit igazságai és a tudomány igazságai is, a végső igazság Isten igazsága, a kinyilatkoztatás igazsága, majd a consensus és a teológia igazsága a döntő, és végül a szaktudományok igazságai a mérvadóak. Ez a hierarchia logikus és magától értetődő, mivel abból a felismerésből dogmává emelkedett tételen nyugszik, hogy minden igazság forrása a lét és ezen keresztül a Részesítő-lét-teljesség, Isten.

A consensus, mint a végső igazságkritériumok egyike, a biztosan igaz ismeretekre való törekvést tükrözi, amely a tévedés lehetőségének kizárását tűzi ki céljául, azaz elsősorban az igaz és nem az új ismeretek felé orientálódik alacsony tévedési kockázatvállalás mellett. Ez az óvatos, konzervatív megismerési értékorientáció kelthette az utókorban azt a benyomást, hogy a skolasztika tudománya üres szörszálhasogatásban merül ki.

A Bacon-i skolasztika és arisztotelianizmus kritika, amely egy tökéletesen előítélet mentes, nagyszámú kísérletre és megfigyelésre támaszkodó tudomány-ábrádon alapszik, az empiria és az induktív általánosítás fetiszizálásából fakadt.⁸ Egy olyan megismerési értékorientációt képviselt, amelyben a legfőbb érték az új és nem az igaz ismeret. Ez az értékorientáció azonban már a reneszánsz ismeretelméleti válságának, “tudományos forradalmának” az értékorientációja volt.

A kultúrának és a tudománynak csak egy, már megszilárdult “dogmatikus” állapotában lehet az ismerethátterét elemenként cserélni, revideálni, új ismereteket asszimilálni az ismeretháttérbe és előállni új elméletekkel, melyek kiterjesztik az ismerethátteret. A “dogmatikus” állapot a biztosítéka annak, hogy a kultúrától idegen értékek ne kerüljenek az ismeretháttérbe, illetve, hogy az ismeretháttér ne hirtelen változzon, értékválság, relativizmus, az ismeretháttér és ezzel a kultúra és a civilizáció szétesése ne következzen be. A skolasztika a keresztény kultúrának egy igen termékeny, asszimiláló és ismereteit folyamatosan revideáló, a kultúra koherenciájának megtartása szempontjából

meghatározó jelentőségű korszaka.

A skolasztika tudományának jellemző módszere a redukcionizmus, a fogalmi analízis és a dedukció. A tudat és a tudattartalom egységén túli transzcendens ismeretek a világ teljességéről tudósítanak és annak részévé teszik az embert. Amint a transzcendens ismeretek a tudatba törnek, fogalmilag lehatároltakká válnak. A tudat fogalmilag, - tehát lehatároltan ragadja meg az ismeretet és a megismerés során létrejön az objektum - szubjektum viszony. Csak a fogalmilag kifejezett és ily módon lehatárolt ismeretek lehetnek valamely szubjektummal szemben objektumok, az élményekkel teli transzcendens ismeretek részei a világnak és nem alkotnak egy a szubjektumtól elkülönülő valóságot. Az alapvető világlátás, a primer világélmény, összeköt és egyesít az ismeretekkel, ugyanakkor túlmutat időn és véletlenül, azaz metafizikus.⁹

A skolasztikusok realizmus - nominalizmus vitája azt a megismerési paradoxont boncolta, hogy a fogalmilag kifejezett, lehatárolt és élménytartalmától megfosztott ismeret a valóság része-e vagy csak név, az elme konstrukciója, segédeszköz a kommunikációban. A probléma azért paradox, mert amíg az ismeret transzcendens tapasztalat vagy primer világélmény, addig lehatárolatlan és kifejezhetetlen, és a világ része, de amint fogalmilag kifejezett, élménytartalmától megfosztott és lehatárolt, úgy csak jel és/vagy jelölő.¹⁰ A fogalom léttartalma illetve a léthez való viszonya felvetette az apriori ismeretek létének lehetőségét, felelevenítve a megismerés platóni tanát: megismerés = visszaemlékezés. Az apriori eszmék tana a szabad akarat és az empíria kérdésébe ütközve végül is nem nyert teret. A skolasztika megismerési értékorientációi pedig nem tették lehetővé, hogy a biztosan igaz apriori ismeretek helyett apriori elvárásokat feltételezzenek, amelyek a teológia tanaival és a természettudományok módszereivel összebékíthetők lehettek volna.

A skolasztikusok gondolkörében az ember, a létből való részesedés révén szerves része a világnak, attól nem elkülönült szubsztancia, még ha a realizmus - nominalizmus vitában elfoglalt különböző álláspontok szerint az ember létrehozhat "reális" vagy "nominális" fogalmat is. A vita során a skolasztika tudományának számos jellemzője felszínre került, például az, hogy a fogalomalkotás, a fogalmi lehatárolás gyakran egyúttal redukció is, valamint az, hogy az induktív általánosítás úgyszintén lehet reduktív. Egy általános elméletből illetve igaz vagy igaznak vélt premisszákból történő deduktív levezetés illetve szillogisztikus következtetés a logika szabályait betartva igaz konklúzióra vezet, és kizárja a tévedés lehetőségét.

Az empirikus ismereteknek empirikus ismeretekkel történő alátámasztása, igazolása, végtelen regresszusra vagy tautológiára vezet. A végtelen regresszus kérdésének gyakorlati megoldását a consensus által létrehozott igazság jelentette. Ez az igazság a Szentháromság-tanra vezetett vissza és végelemzésben a Szentháromság-tan oldotta meg a végtelen regresszió problémáját egyúttal utat nyitott az empirikus ismeretek verifikálásának vagy falszifikálásának, azaz az ismeretháttér empirikus bővítésének. Az egyszerre transzcendens és emberi alakot öltő Isten transzcendens mivolta révén jelentette azt az archimedesi pontot, azt a külső objektív nézőpontot, amelyből az empirikus ismeretek igazságáról döntenek és ami a skolasztika epistemológiájának fundamentumát képezte. Isten emberként való megjelenése a tapasztalati világ valóságosságát igazolta, míg a Szentlélek (pneuma) a consensus útján nyert igazságot alapozta meg.¹¹

A redukció módszerét használta a skolasztikus medicina is, visszavezetve a kórállapotokat a testnedvek arányainak megbomlására és egy általánosabb humorálpatólogiai elméletből logikailag levezetve, dedukálva alkotta meg diagnózisait és

terápiás megfontolásait. A skolasztikus medicina tudományos igazságai a humorálpatólogiai elméletre, illetve a háttérét képező arisztotelianus kozmológia kanonizált igazságaira támaszkodtak. A logikailag helyes levezetések biztosan igaz, metafizikailag is megalapozott, a világ és istenképpel egybevágyó orvosi ismeretekre vezettek.¹² A skolasztikus medicina esetében az elmélet és a gyakorlat szorosan összefonódott, amennyiben a gyakorlaton az elmélet alkalmazását és nem valamiféle begyakorlottságot értünk.

A kultúra és a civilizáció szétválása nemcsak a skolasztika öndefiníálásának eredményeképpen következett be, hanem részben a vázolt megismerési értékorientáció következménye volt. A világot definiálni és strukturálni, tehát megérteni kívánó szellemi áramlatok alapja az, hogy az alapvető világlátás időn és véletlenül túlmutató elemeket tartalmaz (metafizikus). A világ és a nyelv szerkezete ilyen, illetve a feldolgozó apparátus, az elme számára a feldolgozhatóság útja a struktúra.¹³

A kultúra és a civilizáció szétválásával létrejött a kulturális elit, a skolasztikusok köre. Egyúttal a kultúrát el- és fenntartó civilizáció teret nyert az élet mindazon területein, amit a kultúra úgy határozott meg, hogy profán és a szakrálissal csak nehezen hozható kapcsolatba.

A skolasztika tudománya a mind szubtilisabb *distinctio*i segítségével megalkotott fogalmi keretei által lehatárolva, megismerési értékorientációjától megkötve távolodott el a civilizációtól és létrehozta eredeti célkitűzésének megfelelően a hit és az értelem egységét, az egységes tudományt, ami a valóság ismeretének architektonikus rendezettségét alkotta meg.

A késői, arisztotelianus skolasztika empirikus szellemi áramlat. Aquinoi Szent Tamás empirizmusához hasonló empirikus szemlélettel a XVII-XVIII. századi brit empirikusok rendelkeztek. /Pl. Aquinoi Szent Tamás: "Omnis cognitio incipitur a sensibus", vagy "Nihil in intellectu quod prius non fuerit in sensu."/

A középkori tudomány logikacentrikus elképzeléseivel közelebb állt az antik görög gondolkodáshoz mint, a pragmatikus reneszánsz tudomány.

A középkor, különösen a skolasztika időszakának medicinája a humorálpatólogiai elképzelés keretei között volt empirikus azaz, a humorálpatólogia határozta meg azt, hogy mit tapasztalhat az orvos illetve azt, hogy mit kell tapasztalnia az orvosnak.

A humorálpatólogiai teória határozta meg a racionális orvosi tevékenységet is azaz, a teória határozta meg, hogy mi a betegség, és hogyan kell a beteget a teóriának megfelelően - racionálisan - kezelni stb.

A középkori egyház a betegek gyógyítását értette a betegek kenete alatt. Kenet = gyógyító ír. A betegek kenete a 10. századra a haldoklók Szentségévé vált, annak ellenére, hogy az sem a Szentség céljának (a betegség ellenszere) sem az egyház eredeti szándékának nem felelt meg. A gyógyítás és a medicina eredendően papi tevékenység illetve, papi tudomány, és mint ilyenek, teológiai determinációkat hordoznak.

Az egyetemek szervezeti felépítése az egyház szervezeti felépítését követte, egyházi alapításuknak, egyházi gyökereiknek megfelelően, ahogyan a tudományos közösségek, akadémiák felépítése is egyházi analógiára történt.

IRODALOM

1. Aquinói Szent Tamás: XII. Libros Metaphysicorum. Proemium. In.: Schütz Antal: Aquinói Szent Tamás Szemelvényekben Bp. 1943. 380. és Summa Theologiae I. 88. 1. és I. 5. 2. /Nihil in intellectu quod prius non fuerit in sensu. /
2. A kultúra expanziójának szükségszerűségéhez I. Braudel F.: A Földközi-tenger és a mediterrán világ Bp. 1996. I.103-175.
3. Popper, K. : Megismerés, Történelem, Politika Bp. 1997. 134.
4. Popper, K. : Megismerés, Történelem, Politika Bp. 1997. 92.
5. Spengler, O.: A nyugat alkonya Bp. 1994. II. 84.
6. Popper, K.: A tudományos kutatás logikája Bp. 1997. 382.
7. Spengler, O.: A nyugat alkonya Bp. 1994. II. 106.
8. Bacon, F.: Novum Organum I. 26. Bp. 1996. 13. A skolasztika tudományeszménye mutatis mutandis a mai tudományelméleti elképzelések közül a konvencionálizmushoz áll közel.
9. Joós Ernő: Isten és Lét Bp. 1991. 59.
10. Joós Ernő: Isten és Lét Bp. 1991. 85.
11. Molnár Tamás: Filozófusok Istene Bp. 1996. 75. és 288.
12. Popper, K.: A tudományos kutatás logikája Bp. 1997. 380. A filozófia és a medicina szoros kapcsolatához a középkorban I. Schultheisz E.: Tankönyv és curriculum a középkori orvosi fakultáson Comm. Hist. Artis Med. 147-148 (1994) 25-43.
13. Joós E.: Isten és Lét Bp. 1991. 58.

**Dr. Kemenes Pál: A skolasztika tudományának néhány jellegzetessége.
Orvosi Hetilap 139. (1998) 40. 2391-2394.**

Valamennyi dokumentum szerzői és egyéb jogai a szerző tulajdona. Valamennyi dokumentum csak és kizárólag magán célra, változtatás nélkül másolható a szerzőre és a forrásra történő pontos hivatkozással. Minden más terjesztési és másolási mód és forma esetében a szerző engedélyét kell kérni. A szerzőre és a forrásra való pontos hivatkozást és az engedélyt a dokumentumban mindig fel kell tüntetni és annak mindig benne kell maradnia a dokumentumban. A dokumentumok és azok részletei a szerző és a forrás pontos megjelölése nélkül még parafrázisként sem idézhetők és semmilyen célra fel nem használhatók. A dokumentumokkal kapcsolatos jogokról az 1999. évi LXXVI. törvény A szerzői jogról, továbbá a 2001. évi LXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosítása megfelelő szakaszai rendelkeznek.

[Dr. Kemenes Pál: Orvostörténeti publikációk](#)